

встановлює за цими органами обов'язок у наданні безоплатної первинної правничої допомоги. Досвід системи БПД при взаємодії з органами місцевого самоврядування та органами державної влади є досить позитивним. Оскільки принцип доступності – це не тільки забезпечення інклюзивного та безбар'єрного фізичного доступу до приміщень, а ще й територіальним покриттям України. Ефективна співпраця реалізована у вигляді консультаційних пунктів доступу до правничої допомоги – це особливо актуально для територій, які включені до переліку таких, де ведуться активні бойові дії.

Таким чином, принцип доступності до безоплатної правничої допомоги є комплексним поняттям, яке охоплює як фізичну доступність (безбар'єрність), територіальне покриття, ефективну партнерську взаємодію, цифровий/дистанційний доступ до послуг, суб'єкту приналежність та містить інші складові, які забезпечують безперерйну можливість отримати правничу допомогу. Досліджувана проблематика потребує подальшого ґрунтовного наукового розгляду, зокрема в аспекті аналізу та адаптації кращого зарубіжного досвіду організації та функціонування систем безоплатної правничої допомоги. Порівняльно-правовий аналіз міжнародних моделей дозволить виявити ефективні механізми забезпечення доступності послуг, визначити перспективні напрями вдосконалення національного законодавства та практики його застосування як в умовах воєнного стану, так і в післявоєнний період.

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>.

3. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права у діяльності центрів з надання безоплатної правничої допомоги: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. Спеціальний випуск № 1 (138) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 50-56. 10.32782/2078-3566/2025-5-8.

4. Чепік-Трегубенко О., Лазарян А. Забезпечення верховенства права як умова вступу України до ЄС: загальноправовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 4. С. 62-68. URL : <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-07>.

5. Airey v. Ireland, No. 6289/73, Європейський суд з прав людини, рішення від 9 жовтня 1979 р. // HUDOC. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57504>.

6. Chepik-Trehubenko O., Petrychenko K. To the issue of efficiency and restrictions on the activities of public authorities under the legal regime of martial law. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 104-110. URL : <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-13>.

Вікторія МАДАЛИЦЬ

аспірант кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна)

СВОБОДА ВИБОРУ ОСОБИ ТА СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ

Реалізація автономії особи у соціальній сфері становить одну з визначальних ознак сучасної демократичної та соціальної держави. Йдеться про можливість індивіда самостійно визначати способи здійснення своїх соціальних прав – права на працю, соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, достатній життєвий рівень – у межах, гарантованих конституційним і міжнародним правом. У період воєнного стану зміст та обсяг цієї свободи зазнають істотного впливу об'єктивних безпекових чинників, адже соціальна функція держави трансформується відповідно до викликів збройної агресії: бюджетні пріоритети зміщуються у бік оборони, зростає кількість соціально вразливих осіб, а механізми реалізації соціальних гарантій набувають спеціального, інколи спрощеного чи централізованого характеру. За таких умов особливої актуальності набуває наукове осмислення

співвідношення свободи вибору особи та позитивних зобов'язань держави у сфері забезпечення соціальних прав, а також визначення меж допустимого втручання публічної влади в автономію соціального самовизначення.

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є соціальною державою, що передбачає активну роль публічної влади у забезпеченні гідних умов життя людини [1]. Соціальна спрямованість держави конкретизується у статті 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Норми розділу II Конституції закріплюють широкий спектр соціальних прав, зокрема право на працю (ст. 43), право на соціальний захист (ст. 46), право на охорону здоров'я (ст. 49) [1]. Таким чином, соціальна функція держави має конституційно визначений характер і не може бути зведена лише до дискреційної політики уряду.

Міжнародно-правовий вимір досліджуваної проблематики визначається положеннями Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, що зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для поступового досягнення повної реалізації соціальних прав із використанням максимально можливих ресурсів [5]. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у Загальному коментарі № 3 наголосив, що навіть в умовах серйозних ресурсних обмежень держава повинна забезпечувати мінімальний основний рівень кожного із соціальних прав [6]. Отже, воєнний стан не звільняє державу від базових позитивних зобов'язань, а лише впливає на способи їх реалізації.

Воєнний стан, правовий режим котрого визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [2], припускає тимчасове обмеження окремих прав і свобод, однак соціальні права не можуть бути повністю нівельовані. Збройний конфлікт зазвичай об'єктивно збільшує потребу населення у соціальному захисті: зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю внаслідок війни, сімей військовослужбовців, осіб, які втратили житло або джерело доходу. За таких умов держава трансформує механізми реалізації соціальних прав, переходячи до спрощених процедур, цифровізації послуг, централізації соціальних реєстрів та адресного характеру допомоги.

Свобода вибору особи у сфері соціальних прав у воєнний період набуває специфічного змісту. З одного боку, вона може бути обмежена об'єктивними умовами (наприклад, мобілізаційними обов'язками, релокацією підприємств, зміною місця проживання). З іншого – держава повинна забезпечити альтернативні механізми реалізації прав, що дозволяють особі зберегти суб'єктність і можливість прийняття рішень щодо власного соціального статусу. У цьому контексті важливого значення набуває практика Європейського суду з прав людини щодо позитивних зобов'язань держави у соціальній сфері, зокрема у справах, пов'язаних із захистом майнових прав та соціальних виплат (наприклад, «Stec and Others v. the United Kingdom») [5], де Суд визнав, що соціальні виплати можуть становити «майно» у розумінні статті 1 Одинадцятого протоколу до Конвенції [9, 10].

Трансформація механізмів забезпечення соціальних прав у період воєнного стану проявляється у кількох основних напрямках. По-перше, відбувається переорієнтація соціальної політики на підтримку найбільш вразливих груп населення через адресні програми допомоги. По-друге, запроваджується спрощення процедур отримання соціальних виплат і розширення електронних сервісів, що дозволяє мінімізувати бюрократичні бар'єри. По-третє, формується спеціальний правовий режим соціальних гарантій для військовослужбовців та членів їхніх сімей, що є проявом особливої відповідальності держави перед особами, які виконують обов'язок із захисту Батьківщини.

Водночас принцип пропорційності залишається ключовим орієнтиром у визначенні допустимих меж обмеження свободи вибору особи. Навіть за умов воєнного стану держава не може довільно звужувати обсяг соціальних гарантій або створювати дискримінаційні умови доступу до них. Як наголошується у Загальному коментарі № 19 Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, право на соціальне забезпечення повинно гарантуватися без дискримінації та на основі принципу людської гідності [8].

Наукове осмислення трансформації соціальної функції держави в умовах воєнного стану неможливе без урахування напрацювань у сфері прозорості публічної влади та громадського контролю. Зокрема, науковці підкреслюють, що право на доступ до публічної інформації є важливим механізмом забезпечення підзвітності держави перед суспільством [3, с. 30], що має принципове значення і для реалізації соціальних прав. У праці Л. Наливайко обґрунтовується, що прозорість виступає демократичним стандартом функціонування органів влади [9, с. 55], а отже, навіть в умовах воєнного стану держава повинна забезпечувати відкритість процедур ухвалення рішень у соціальній сфері. Водночас у

навчальному посібнику «Неурядові правозахисні організації України» наголошується на ролі інститутів громадянського суспільства у захисті прав людини та здійсненні громадського контролю [4], що підсилює гарантії недопущення необґрунтованого звуження свободи вибору особи у сфері соціального забезпечення.

Таким чином, у період воєнного стану соціальна функція держави не зменшується, а, навпаки, набуває особливої ваги. Її реалізація передбачає адаптацію правових і організаційних механізмів до умов воєнного часу, однак така адаптація не повинна руйнувати сутність соціальних прав і свобод вибору особи. Завдання держави полягає у забезпеченні балансу між об'єктивними обмеженнями ресурсів, викликаними війною, та обов'язком гарантувати мінімальний стандарт соціальної захищеності кожної людини. Лише за умови збереження цього балансу соціальна держава здатна виконати свою конституційну місію навіть у найскладніших історичних обставинах.

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5(2). С. 28-33.
4. Наливайко Л. Р., Грицай І., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації України: навч. посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 432 с.
5. European Court of Human Rights. no. 65731/01 and 65900/01, 12.04.2006. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%3A%5B%5D%3A%5B%5C%22001-73198%22%5D%7D>.
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights : resolution of 16.12.1996 no. 2200A (XXI). URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/ international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.
7. General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, Para. 1, of the Covenant) : of 14.12.1990. URL : <https://www.refworld.org/legal/general/cescr/1990/en/129827>.
8. General comment No. 19, The right to social security (art. 9) : no. E/C.12/GC/19. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/618890?v=pdf>.
9. Nalyvaiko, L. R. (2014). Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*, 1(4), 51-62.
10. Protocol No. 11 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms : of 20.03.1952. URL : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Library_Collection_P1postP11_ET5009E_ENG.

Андрій МАРТИНЕНКО

адвокат, аспірант кафедри
конституційного, адміністративного
та трудового права Національного
університету «Запорізька політехніка»
(м. Запоріжжя, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на професійну правничу допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на професійну правничу допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на професійну правничу допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

З введенням воєнного стану, оголошенням проведення загальної мобілізації на території України військовозобов'язані та резервісти, що були призвані для забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних сил та інших військових формувань, а також військовослужбовці зіштовхнулися з необхідністю отримання